

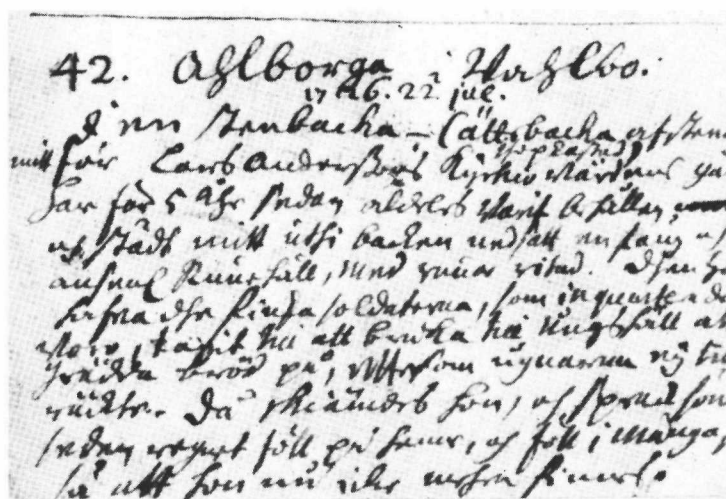

Fig. 43. Gs[10]. Alborga by, Valbo sn. Efter anteckning av O. Celsius i Fm 60: 2.

Avbildningar av Alborgastenen saknas, liksom uppteckningar av inskriften. Det måste sägas vara mycket oviss, om någon runsten har funnits vid Alborga. Den stenhäll, som soldaterna skulle ha använt att grädda bröd på, kan ha varit en rest sten utan runinskrift.

11. Järvsta, Valbo sn

Pl. 6

Litteratur: B 1099, L 1053. J. Bureus, Anteckning den 24.9.1611 (tryckt av G. E. Klemming i Samlaren 1884, s. 11), Fa 6 s. 228 nr 4 och 5, Fa 10: 2 nr 94B, Fa 5 nr 534 och 536, Fa 1 s. 112, 113, Fa 14 s. 51; O. Rudbeck, Atlantica I (1679) s. 718, 742; Ransakningarna 1684 och 1685 (tryckt i Ransakningar efter antikviteter, 1960, s. 189, 192); Ulf Christofersson, Gästriklandz Antikviteter (F 1 7b) nr 2; J. Peringskiöld, Monumenta 5 (Fh 5); E. Alrot, De Gestricia, pars prior (diss. O. Celsius, 1720) kap. III, § VII, s. 37, pars posterior (1722), s. 7f.; O. Celsius, Svenska runstenar (Fm 60: 1), s. 313, Monumenta quaedam Sveo-Gothica suis temporibus reddita (i: Acta Literaria Sveciæ 1726), s. 214, Anteckning i Bautil (R 556 a, UUB); Fr. Fryxell, Anteckning 3 Julii 1744 (Kristinehamns läroverksbiblioteks handskriftssamling, hs Lignell VII: 10, Föreningen Värmlandsarkiv, Karlstad); N. R. Brocman, Sagan om Ingvar Widtfarne (1762), s. 246; Fahle Burman, Triga supplementorum ad Runographiam Svio-Gothicam (i: Nova Acta Soc. Scient. Ups. V, 1792), s. 314; N. J. Ekdahl, Anteckning och ritning över gravfältet (i: Norrländska samlingar A. 14. Db, ATA); L. E. Åhrman, Beskrifning öfver Provinsen Gestrikland (1861), s. 99; C. F. Wiberg, Berättelse öfver Antiquariska Forskningar i Gestrikland år 1864, s. 7 (ATA; tryckt i utdrag i Meddelanden af Gestriklands Fornminnesförening 1889–90 under rubriken »Antiquariska undersökningar», s. 4, 5), Gestriklands runstenar II (1867), s. 6f.; G. Stephens, ONRM 3 (1884), s. 322; E. Brate och S. Bugge, Runverser (ATS X: 1, 1887–1891), s. 33, 34, 72; E. Ihrfors, Gestricia sacra (ATA), s. 160; F. Sander, Marmorlejonet från Piræus med nordiska runinskrifter (1896), s. 42f., Runinskrifter ånyo granskade (1898), s. 3f.; K. Hj. Kempff, Söderby runsten vid Gefle I (1897), s. 27f., II (1898), s. 8, 10f., 24, 26, Piræuslejonets runristningar II, (1897), s. 31; O. von Friesen, Anteckningsbok »Runol. I» (UUB), s. 84–86, Runstenar i Uppland och Gästrikland undersökta åren 1899, 1900 och 1901 (I 16; ATA), Upplands runstenar (1907), s. 22, 2. uppl. (1913), s. 36, Runorna i Sverige (1907), s. 18, 20, 2. uppl. (1915), s. 19, 26, 3. uppl. (1928), s. 51, 64, Asmund Karesson (i: Svenskt biografiskt lexikon 2 (1920), s. 379, Runorna (NK 6, 1933), s. 208f., 225, 227, 228; N. Johansson, Utdrag ur källor och litteratur rörande Valbo socken (1920), s. 19; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 29, 41; »Restaurering av forngravfältet i Järvsta» (i: Arbetarbladet den 11.9.1929); E. Moltke, Bidrag til Tolkning af Gørlev-Stenen (i: APhS IV, 1929, s. 178f.); E. Bellander, Inventering år 1931 av fasta fornlämningar i Valbo sn (ATA), Iakttagelser på Gravfältet vid Järvsta (i: Från Gästrikland 1934, s. 75f.), Gästriklands järnåldersbebyggelse I (Från Gästrikland 1938), s. 110, 112, II (Från Gästrikland 1944), s. 39, 40, 52; V. Lindholm, Öster-Fernebo sockens krönika (1932), s. 74; S. B. F. Jansson, Runskriftsinventering 1945 (ATA), Runristare (i: KLN 14, 1969, sp. 497f.); E. Yngström, Gävletrakten under vikingatiden (i: Ur Gävle Stads Historia, 1946, s. 11); F. Hedblom, Gästriklands äldre bebyggelsenamn (1958), s. 160; E. Baudou, Gävletrakten under vikingatiden (i: Från Gästrikland 1965), s. 7f., Gästriklands forntid (i: Gästrikland, Allhem, 1973), s. 21, 57f., Fornlämningar I, Gästrikland och Hälsingland i förhistorisk tid (1974), s. 11; Med arkeologen Sverige

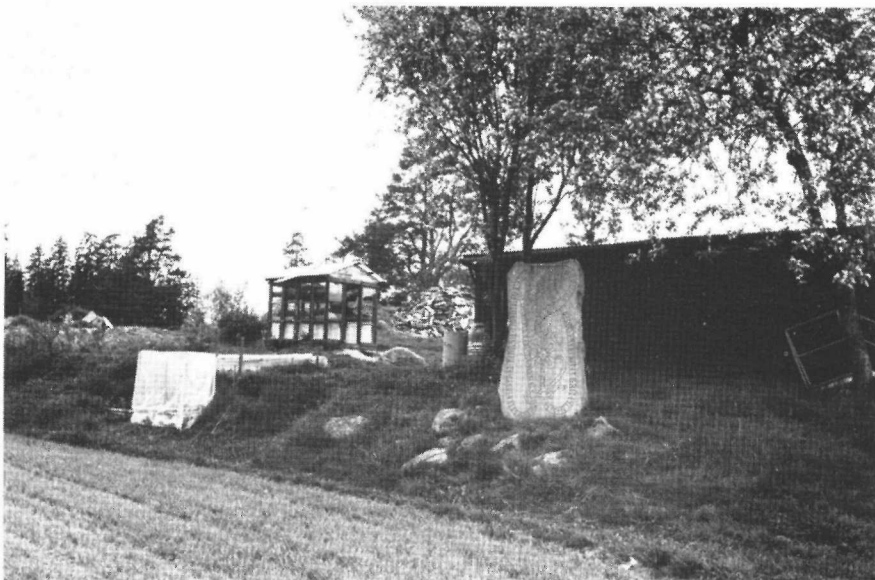

Fig. 44. Gs 11. Järvsta, Valbo sn. Runstenens omgivning.

runt (1965), s. 287, Cl. W. Thompson, *Studies in Upplandic Runography* (1975), s. 85 (och vidare reg. s. 206); K.-G. Selinge, *Fra heidum haugi eller Vad kallas gravarna? i: Inventori in honorem* (Stockholm 1980), s. 292.

Äldre avbildningar: J. Bureus, teckning i Fa 10: 2; Christofersson, teckning 1690 i a. a.; Hadorph och Christofersson, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* och B 1099); Fr. Fryxell, teckning den 3 juli 1744 (Föreningen Värmlandsarkiv, Karlstad; se vidare ovan under »Litteratur»); O. Rehn, akvarellerad teckning (i N. R. Brocman, *Resa i Hälsingland*, Tab. VII, Fe 23, KB); N. L. Söderholm, teckning 1864 (i Wiberg a. a. 1864, litograferad i a. a. 1867); Fr. Sander, fototypi i a. a. 1896 (tydligt efter Söderholm och Wiberg); v. Friesen foto 1901 (ATA; återgivet i *Upplands runstenar* 1907, i *Runorna i Sverige* 1928, i *Runorna* 1933 och i Thompson a. a. 1975); Bellander, foto 1931 (ATA; återgivet i a. a. 1938, s. 110); E. Liljeroth, foto (återgivet i *Gästrikland*, Alhem, 1973).

Runstenen står rest på gårdsbacken till Järvsta 2⁵², 50 m SSV om stora landsvägen Gävle–Skutskär, 110 m VSV om det ställe, där avtagsvägen till Bomhus går under järnvägen, 90 m VNV om bivägen till Mårtsbo. Ristningsytan vetter åt S, åt en liten åker. Ett tiotal meter N och NV om runstenen börjar ett gravfält, som i nordnordvästlig riktning sträcker sig nära 200 m från den plats där runstenen står.¹ Platsen, som utan tvivel är den ursprungliga, är utmärkt på topografiska kartan 13 H Gävle NO och på ekonomiska kartan 13 H 5 f Bomhus.

¹ Det stora gravfältet vid Järvsta tilldrog sig naturligtvis tidigt forskarnas uppmärksamhet. N. R. Brocman, som besökte Järvsta på sin resa till Hälsingland år 1763, lämnar i sin reseberättelse (Fe 23, KB, s. 29 f.) en ganska utförlig skildring av gravfältet: »I Gestrikland en knapp 1/2 mil ifrån Gefle, bredevi Gärdestad By är en ansenlig Begravningsplats, bestående af Rösor och Hagar [i konceptet (Fe 23 a) »Högar»] tätt vid hvarandra Tab. VII. Här äro ock aflänge Stenkretsar, som slutas i en Spets vid hvardera Änden; såsom våra Svenska fartyg fordom, efter Taciti Intygande varit i bägge Ändarne med Stammar försedda. En sådan krets af 20. Alnars Längd och 6. Alnars Bredd lät jag gräfva igenom; men fann intet Spår til någon Begrafning däruti, så framt den icke varit under en midt uti liggande 2. Alnar lång och nästan lika tjock Sten, som icke kunde uphämtas ... Uti en af dessa Rösor, som omgäfvos förnämnde SkepsSkapnad, hvilken midt uti icke blifvit med Stenar, såsom de fleste öfrige upfyld, lät jag utkasta icke många af de Stenar, som där voro, förr än jag jämte några obrända Människoben fant 3. stycken råstade Spikar med nog vida Hufvuden och en faconnerad Malmsilja, som redan kommit ibland flera dylika i Kl. Antiquitets Archivi Samlingar.» (I *Swenska Magazine* 1766 publicerade Brocman sin berättelse med vissa ändringar och förkortningar. Det här citerade stycket återfinnes där på s. 561.) Gravfältet avbildades av O. Rehn. Se fig. 54. — En ingående beskrivning av undersökningarna på Järvstagravfältet lämnas av E. Baudou i »Gävletrakten under vikingatiden» (i: *Från Gästrikland* 1965), s. 5–64.

Järvstastenens läge är av intresse. Fornminnesområdet, där Gs 11 står rest, beskriver E. Bellander på följande sätt (a. a. 1934, s. 84): »Gravfältet vid Järvsta tillhör det kraftiga fornlämningsbestånd, som från olika håll koncentrerar sig till inre delen av Gävlebukten. Norr ifrån kommer Testeboån, kring vars nedre lopp en rik vikingatidsbebyggelse varit samlad, och inte långt därifrån utfaller den av gravfält och slaggförekomster kantade Gavleån. Slutligen kommer den direkta kustbebyggelsen, dit Järvsta vid denna tid utan tvivel hört. Landhöjningen sedan 900-talet i denna del av Gästrikland måste vara minst 8 meter, varför gravfältet torde ha legat i närheten av den dåtida havsstranden. Här gick då som nu kustlandsvägen, förbindelseleden mellan Uppland och de norrländska kustbygderna, vilken i Gästrikland åtföljes av flera av landskapets runstenar. Och i Järvsta utmynnade den urgamla väg, som från Västanå i Älvkarleby leder väster ut genom det kuperade skogsområdet på ömse sidor om landskapsgränsen och över Kubbo och Mårtsbo når fram till kustvägen». I en not tillägger Bellander: »Denna väg utpekas ännu av folket i Älvkarleby som den gamla färdleden mellan Uppland och Gästrikland.» Bellander avslutar sin beskrivning med konstaterandet: »Man kan följaktligen antaga, att även Järvsta varit en av de små handelsplatser kring Gävlebukten, om vilkas förbindelser med främmande länder en mängd fornsakstyper härstädes vittna. De överflyglades emellertid så småningom av den plats, som ägde det förmånligaste läget, skärningspunkten mellan kustvägen och den betydelsefulla Gavleån. Här växte med tiden fram en livlig handelsstad, medan Järvsta och de övriga platserna genom det tillbakavikande havet miste sin forna betydelse.»

Också Folke Hedblom (a. a. 1958) understryker Järvstas betydelse som hamnplats: »Vid vikingatidens början gick en havsvik ända upp emot byns stora gravfält ... Större delen av fältet ligger på vägens södra sida, där också den bekanta runstenen, ristad av Asmund Karesson vid tiohundralets mitt, har sin plats. Översta gården i byn, strax ovanom stenen heter *Gammelbyn* och ligger säkerligen på den ursprungliga bytomtens plats. Undersökningar av landhöjningen visa, att byn inte kan vara äldre än århundradena närmast efter Kr. f. Sannolikt är den yngre; fynden i gravfältet tyda på vikingatid. Byn låg utmärkt bra till som hamnplats, belägen just där den dåtida huvudvägen söderifrån via Mårtsbo nådde fram till en skyddad havsvik ... Av geologiska kartan framgår, att det i lågmarken nedom byn, den gamla havsvikens botten, går ett bälte av sand utifrån rakt in mot gravfältet, som är beläget på den vikingatida stranden, på moränmark. Det kan ha varit denna strandremsa av sand, som synts påfallande och givit anledning till namnet.»

Här vid Järvsta har alltså tydligen den gamla kustvägen gått under vikingatiden. Sträckningen av denna viktiga landförbindelse mellan Uppland och Gästrikland markeras bl. a. av runstenarna vid Fleräng (U 1149), Järvsta (Gs 11), Söderby (Gs 13) och Björke (Gs 18).

Vid runinskriftsinventeringen 1945 var det märkliga fornminnesområdet vid Järvsta ovårdat; samma intryck gjorde området ännu 1979. Se fig. 44.

Järvstastenen undersöktes redan år 1611 av Bureus; han antecknar, att han den 24.11 det året varit »Widh Järsta i Walbo».² Någon närmare platsangivelse finns icke i arbeten av Bureus. Fa 6: »Widh Järfstad i Walbo»; Fa 10: 2: »Widh Järsta i Walbo»; Fa 5: »Walbo Grindoga Born».³

² Se G. E. Klemming, *Anteckningar af Johannes Bureus* (i: *Samlaren* 1884, s. 11).

³ Denna platsuppgift i Fa 6 och Fa 5 beror på ett misstag av Bureus. Han har råkat klyva Järvstastenen inskrift i två delar; dess senare del uppgår han alltså finnas på en sten vid »Grindoga Born» (se fig. 46 och 48). Den gamla byn Grinduga ligger i Valbo sockens östligaste del, »längst bort från socknens centrala bygd, ej långt från östra [skall vara västra] stranden av sjön Trösken. På motsatta stranden av sjön, som endast genom en smal landremsa skiljes från havet, står invid gården Fleräng en bekant runsten [= U 1149] ... Möjligt är att under vikingatiden trafiken söderifrån sökt sig förbi Fleräng över Trösken till Grinduga». Se F. Hedblom, *Gästriklands äldre bebyggelsenamn* (1958), s. 158.

På grund av felet i Fa 5 upptager Burman i *Triga supplementorum* (1792) en runsten vid »Grindoga Bro» i Valbo. Uppsatsens tredje kapitel har rubriken »Sexaginta Lapidum Runicorum Inscriptiones, a J. T. Buræo adnotatæ, hactenus vero ineditæ»; där återger han, som nummer LIX, senare delen av Järvstastenen inskrift.

Fig. 45. Gs 11. Järvsta, Valbo sn. Efter J. Bureus i Fa 10: 2.

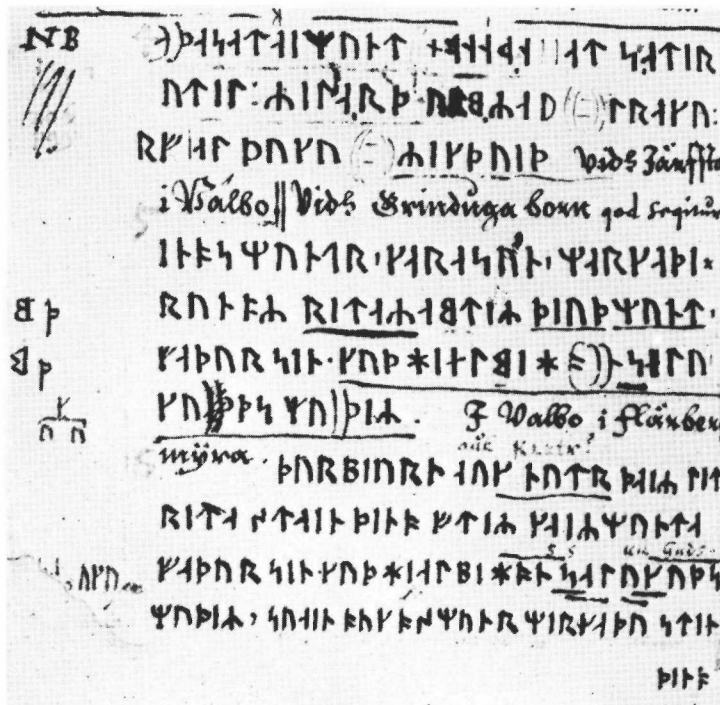

Fig. 46. Gs 11. Järvsta, Valbo sn och U 1149 Fleräng. Efter J. Bureus i Fa 6.

När Valbo socken »rannsakades» den 30.10.1684, meddelade en »gammal Tolffman, Daniel Olufson i Lärkebo», att »en Runnsteen med bookstäfwer» ... står »widh Järfstadh byy uth på åkerbackan».⁴ Järvstastenen (Gs 11) och Söderbystenen (Gs 13) nämns dessutom i den rannsakning, som rör Gävle (daterad »Vppå Rådstufwurättenss wägnar d. 2. Februarij 1685»). Det heter där, att »anbelangande ... runestenar, gamble borger, store stenkummel, jordehögar och Ättebackar, item gamble offer lundar och offerkällor, jättegriftar, jättekulor och been eller liknelse der effter med hwad mera, så finness intet sådant här i Staden, utan de twå Runehällarss, som äre emellan Jerfsta by och Staden». Det tilläggs om de två runstenarna, att »afskriffter äre förlängst sedan uti Kongl. Collegio inkomne».

Johan Hadorph och Ulf Christofersson undersökte Gs 11 i september 1690. På sin avritning av stenen har Christofersson antecknat: »På Gärdet Wid Gärsta by i Wahlbo Sochn.» Se fig. 49. På det i Peringskiölds *Monumenta* 5 inklistrade träsnittet finns upptill bläckanteckningen »Wid Gärsta by på gärdet i Wahlbo Sochn» (B 1099: »På Gärdet vid Gärsta»⁵; L 1053: »Gärstads gårde»).

E. Alrot nämner i *De Gestricia* (1720) en runsten vid byn »Jerfstad» och tillägger, att den endast innehåller några namn: »ad pagum Jerfstad conspicitur, & nihil admodum præter nomina quædam

⁴ Jämför ovan Gs 10 Alborga, där de av Daniel Olufson inhämtade uppgifterna om Valbo sockens runstenar återges fullständigt.

⁵ Celsius rättar (med bläck) i sitt exemplar av *Bautil* (R 556a, UUB) det oriktiga »Gärsta» till »Järsta». Se fig. 52.

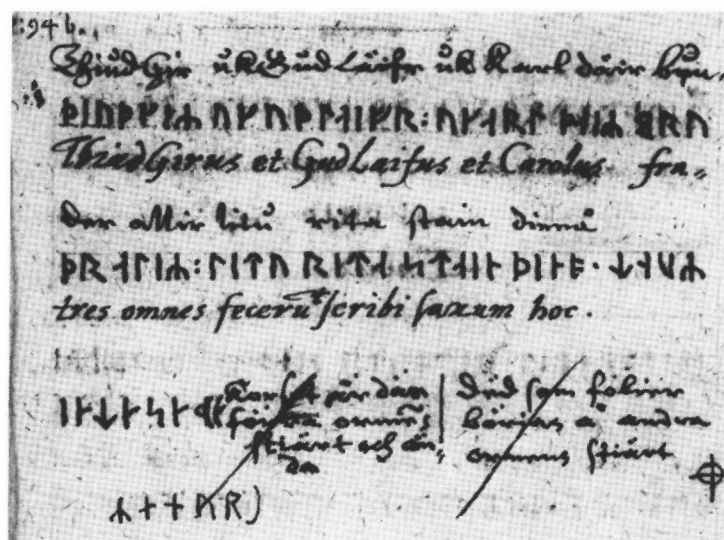

Fig. 47. Gs 11. Järvsta, Valbo sn. Efter J. Bureus i Fa 5.

Fig. 48. Gs 11. Järvsta, Valbo sn. Efter J. Bureus i Fa 5.

continent.» Därefter återger han och tolkar inskriften (se nedan s. 97). Celsius var vid »Gärsta by» år 1724 och 1726. I *Acta Literaria Svecia* 1726 anges platsen vara »In parœcia Wahlbo, & pago Gerstad.»

Fr. Fryxell har på sin teckning av Gs 11 noterat; ... »Runsten 1/4 mil Söder om Gefle, öfwer hwilken Gref Bielke hafwer låtit göra Huf. då Landshöfdinge öfver Westernorland. Präsident».⁶ Teckningen är nedtill daterad »1744 d. 3 Julii». Se fig. 53.

N. R. Brocman »besåg» Gs 11 och Gs 13 Söderby på sin resa till Hälsingland år 1763. Han upptager nämligen »Gärdsta» och »Hämblinge» (dvs. Gs 13 Söderby) bland de runstenar, som hade blivit »i Vägen besedde». Brocman åtföljdes på resan av O. Rehn, som gjorde en intressant teckning av gravfältet med runstenen; se fig. 54.

⁶ Den av Fr. Fryxell nämnda fornvårdsåtgården hade alltså vidtagits av Carl Gustaf Bielke (1683–1754). Denne blev landshövding i Västernorrlands län år 1727.

L. E. Åhrman nämner Gs 11 i sin *Beskrifning öfver Provinsen Gestrikland* (1861): »Vid Jerfsta by finnes äfven en runsten, som är utmärkt väl bibehållen, äfvensom en illa medfaren sådan vid Flärängs by på gränsen mot Upland.»⁷

C. F. Wiberg och N. L. Söderholm besökte Järvsta den 25.7.1864, »då runstenen aftecknades och aflästes». I *Gestriklands runstenar II* (1867) beskrivs runstenens plats på följande sätt: »Denna sten . . . står upprest i en åker in uti Jersta by till höger om vägen, uppe i en backe, som hyser en mängd gamla grafhögar och en vacker skeppssättning.»⁸

O. von Friesen, som undersökte Gs 11 i juni 1901, lämnar i en av sina anteckningsböcker en noggrann beskrivning av inskriften på runstenen vid »Järfsta n° 2 (Per Ols)».

Runstenen nämns givetvis också senare flera gånger i samband med gravfältsbeskrivningar. E. Bellander ritar av runorna i redogörelsen för sin inventering av fasta fornlämningar i Valbo socken 1931; sin uppsats »Iakttagelser på gravfältet vid Järvsta» (1934) inleder han på följande sätt: »När man söderifrån nalkas Gefle, passerar man en fjärdedels mil utanför staden en av landskapets mest kända fornminnesplatser, gravfältet vid Järvsta – omedelbart väster om viadukten – kanske mest bekant genom den omtvistade runstenen. Trots en kraftig tribut till åtskilliga praktiska företag – väg- och järnvägsbyggen, husgrunder och grustäkt – bevarar det alltjämt utseendet av ett på det hela taget orört forn-lämningskomplex.»

Att Gs 11 fortfarande står kvar på det stora, endast delvis förstörda gravfältet, är för Gästriklands del något alldeles enastående. Som jag har framhållit i inledningen (se ovan s. 11 f.), är Järvstastenen den enda av landskapets runstenar som fortfarande står rest på sin ursprungliga plats. Det kan anmärkas, att runstenar oftare än man nu kan föreställa sig har varit knutna till gravfält. Jfr nedan Gs 12, s. 109. Detta förhållande framgår klart av de upplysningar om deras platser, som man kan finna i våra äldre antikvariska källor. I ett mycket stort antal fall har gravfälten utplånats genom odling eller genom företag av annat slag. Miljön kring runstenarna är numera i regel radikalt förändrad. Arkeologen K.-G. Selinge framhåller i en uppsats (a. a. 1980): »Att verkligen gravar av hednisk typ kan ha anlagts samtidigt med runmonumenten är i många fall sannolikt p. g. a. de sistnämndas placering och framgår i undantagsfall också av texten . . . Ett utmärkt exempel på att stenens placering talar för en tillkomst, samtida med sena, hedniska gravanläggningar är t. ex. Järvstastenen i Valbo sn, Gä. Den är rest på en gravbacke med 1000-talsbegravningar, försedd med den nya religionens kors och signerad av Asmund Karesson, som förmodats ha intim kontakt med den nya religionen. Stenen omtalar dock i detta fall ej uttryckligen någon gravläggning – kanske låg den döde på en kyrkogård, men minnet skulle ändå hedras på den gamla gravbacken.»

Vid runinskriftsinventeringen 1945 antecknade jag: »Tre farliga sprickor gå genom stenen, varigenom risk föreligger, att den skall brista. Särskilt den högra nedre delen kan genom frostsprängning komma att avskiljas. Dessutom skivar sig stenen på baksidan. Stenen står något för djupt.» Runstenen lagades och tätades 1947.

Gulgrå gävlesandsten. Höjd över marken 205 cm, största bredd (nedtill över »kopplet») 130 cm, tjocklek 11–16 cm. Största runan är 10,5 cm, minsta runan 5,5 cm. Ristningen är djup och tydlig, mycket vackert huggen med jämna, mjukt rundade linjer.

⁷ Om Flerängsstenen, som genom ändring av landskapsgränsen numera tillhör Uppland, se U 1149; jfr ovan Gs 10, s. 88, noten.

Järvstastenen är, som Åhrman framhåller, »utmärkt väl bibehållen». Liljegren markerar i *Run-Urkunder* (1833) med två klamrar, att runstenen är »i tu slagen», vilket säkerligen beror på att han har förväxlat Järvstastenen med Flerängsstenen.

⁸ Om denna skeppssättning, som också hade tilldragit sig Brocmans uppmärksamhet (se ovan not 1), lämnar Wiberg i sin »Berättelse öfver Antiquariska Forskningar 1865» (ATA) följande uppgift: »Järvsta-bys Graffält . . . besöktes derefter; och som man fann, att den der befintliga Skeppssättningen blifvit rubbad, tillsades en Bonde, som erkände sig ifrån Skeppssättningen hafva borttagit en sten för att använda till grundmur under en nybyggnad, att genast återlägga denna sten på sitt ställe, hvilket nu också skett.»

Inskrift:

piupki⁵ ukuplaifr¹⁰:ukarl¹⁵ þar²⁰ brupr²⁵ alir³⁰:litu³⁵ rita⁴⁰ stain⁴⁵ pino⁵⁰ × abtir⁵⁵ piupmunt⁶⁰ · faur⁶⁵
 sin⁷⁰ · kup⁷⁵ hialbi⁸⁰ honsalukups⁸⁵ mupir⁹⁰ in⁹⁵ osmuntr¹⁰⁰ · kara¹⁰⁵ sun¹¹⁰ · markapi¹¹⁵ × runor¹²⁰ ritar¹²⁵ pasat¹³⁰
 aimunt¹³⁵

Þiuðgæirr ok Guðlæifr ok Karl þæir brøðr allir letu retta stæin þenna æftir Þiuðmund, faður sinn. Guð hialpi hans salu ok Guðs moðir. En Asmundr Karasun markaði runar rettar. pasataimunt.

»Tjudger och Gudlev och Karl, alla dessa bröder, läto resa denna sten efter Tjudmund, sin fader. Gud och Guds moder hjälpe hans själ. Och Åsmund Kåresson ristade rätta runor. — Då satt Emund (?).»

Till läsningen: Inskriften börjar vid det stora drakhuvudet mitt på ristningsytan och fortsätter i en stor ögla upptill i stenens högra hörn. Sedan löper denna runslinga längs stenens högra kant för att nedtill på ristningsytan svänga upp mot korset och mot drakens huvud. Runslingan avslutas med ett vackert, monumentalt ringkors; draken saknar alltså stjärt. Inskriften växlar slinga efter runföljden 1–50, alltså vid det stora krysset omedelbart nedanför »kopplet», dvs. den lilla draken, som med sin slingrande kropp kopplar ihop de båda stora drakarna. Runtexten fortsätter nederst till vänster, där den andra runslingan just svänger uppåt längs stenens vänstra kant. Detta avsnitt av inskriften, runföljden 51–95, slutar vid den vänstra drakens huvud. Signatursatsen, runföljden 96–128, börjar upptill i det vänstra drakhuvudets långt utdragna nackslinga. Satsen fortsätter sedan nedåt, passerar såväl det stora skiljetecknet (krysset) som kopplet och avslutas längst ned på ristningsytan, just där denna vänstra slinga svänger uppåt. Där börjar så, utan skiljetecken, runföljden 51–95, vilken utgör direkt fortsättning på inskriftens inledande sats (1–50). Att runföljderna skall läsas i denna ordning framgår av inskriftens innehåll. Återstoden av inskriften, runorna 129–139, har fått sin plats i slutet av den högra drakslingan. Inskriften, som här löper uppifrån och nedåt, börjar vid korsringen och avslutas vid kopplet.

Vad inskriftens runformer beträffar kan framhållas, att alla **a**- och **n**-runor har ensidiga bistavar. I vissa fall är bistaven vinkelrät mot huvudstaven. **o**-runorna har ensidiga, snett ned åt höger gående bistavar. **s**-runorna har genomgående formen . Inga stungna runor förekommer. Alla tre **b**-runorna är vända.

Före **1 p** finns ej skiljetecken. I **11 p** utgår bistaven strax nedanför huvudstavens topp. **13 a** och **14 i** står tätt ihop; av allt att döma har ristaren skjutit in **i**-runan i efterhand. Skiljetecknet efter **16 r** består av två streckliknande punkter. Samma form har skiljetecknet efter **33 r**. På det långa stycket av slingan mellan **21 l** och **22 p** finns inga spår av någon runa eller något skiljetecken. **24 r** är lätt skadat på mitten genom en flagring. **25 b** är vändruna; samma form har de två andra **b**-runorna (**52** och **78**). **26 r** har sin bistav i kanten av en nu lagad spricka. **25 b** och **26 r** står nära varandra. **43 t** är lätt skadat i toppen genom flagring. I **44 a** är bistaven kort. Skiljetecknet efter **63 t** består av ett ganska långt lodrätt streck; samma utseende har skiljetecknet efter **70 n**. I **81 o** är bistavarna långa. I **82 n** har den korsande slinglinjen utnyttjats som huvudstav. **91 m** är lätt skadat på mitten. I **93 p** utgörs huvudstaven av en korsande slinglinje. Efter **95 r**, som har förlorat ett kort stycke av huvudstavens nedre del, finns i ristningsytan två runda fördjupningar. De står på onormalt stort avstånd från **95 r** och är av annan karaktär än övriga skiljetecken i inskriften. I ristningsytan finns flera likartade, naturliga fördjupningar. Skiljetecknet efter **104 r** består av ett kort lodrätt streck. Samma form har skiljetecknet efter **111 n**. Efter **118 i** finns i slingan ett stort kryss som skiljetecken. Det är av samma typ som skiljetecknet efter **50 o**. I **119 r** består huvudstaven av en korsande, något böjd slinglinje. Runföljden **123–128 rritar**, som utgör signatursatsens avslutning, är starkt sammanträngd. Huvudstaven i **129 p** består av den böjda, yttre linjen i korsringen. I **134 a** är bistaven skadad, men den kan ännu skönjas i botten på en flagring.

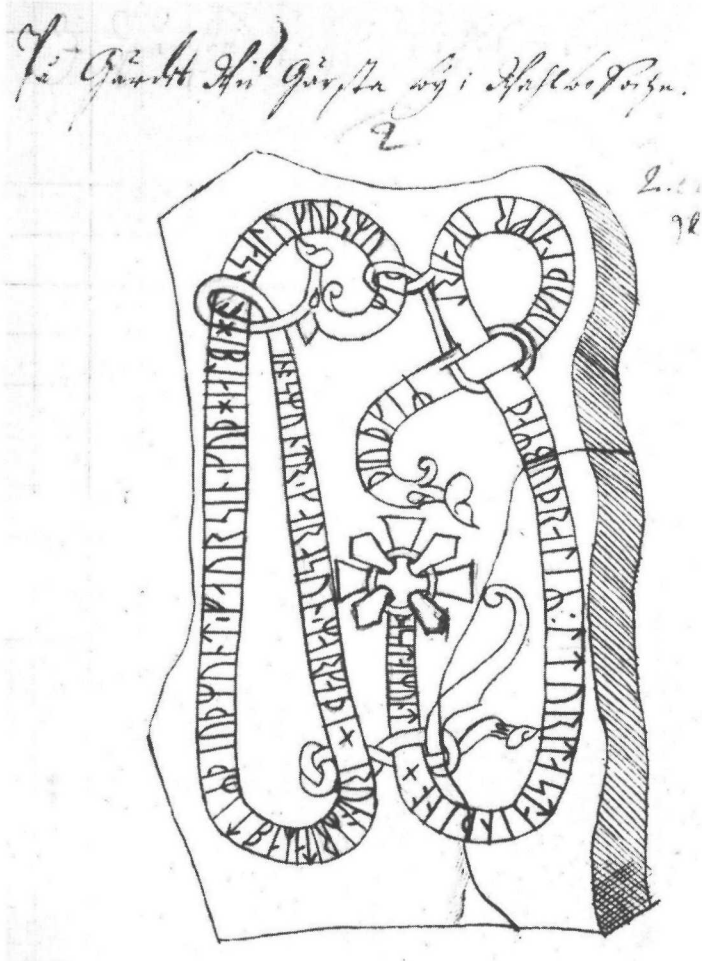

Fig. 49. Gs 11. Järvsta, Valbo sn. Efter teckning år 1690 av Ulf Christofersson.

Bureus (F a 6): Runan 26 anges som skadad. Mellan 49 **n** och 50 **o** har en **n**-runa insatts (**pinno** i st. f. **pino**). Runföljden 64–67 **faur** har »rättats» till **fapur**. I F a 10: 2 saknas skiljetecknet efter 16 **r**; runan 26 är utelämnad. I F a 5 återges runföljden 22–24 som **pain**. Se fig. 47.

Hadorph och Christofersson: Skiljetecken saknas efter 16 **r**. 26 **i** (**r**-bistaven har alltså ej iakttagits). 35 **i** saknas. Eljes överensstämmelse läsningen med min. Det kan anmärkas, att runan 23 **a** på träsnittet gavs dubbelsidig form. Se fig. 49 och 50. — Celsius: Läsningen överensstämmer i stort sett med min. 26 **r** och 27 **u** uppfattar Celsius som en binderuna **ru**. Om 25 **b** anmärker han: »B är mäst bakwändt, effter som ej war spatium på rätta sidan.» Se fig. 51. — Fryxell (1744): 26 **i**; skiljetecknet efter 63 **t** saknas; efter 70 **n** har skiljetecknet uppfattats som två punkter (:). Det stora krysset efter 118 **i** har ej angetts. 130 **i**. — Wiberg (1864): »Runstenen är väl vårdad och runorna, likasom teckningen, väl bevarade och utmärkt tydliga.» Med undantag av att 54 **i** har utelämnats i »Berättelsen», överensstämmer läsningen med min. I *Gestriklands runstenar II* (1867) är detta fel avlägsnat, men där har ett annat insmugit sig, nämligen **staina** i st. f. **stain**. Avbildningen är annars korrekt, men läsordningen är oriktig. — v. Friesen 1901: »Ristningen på det hela taget ovanligt väl bevarad . . . Runornas höjd växlar mellan ett maximum af 11 cm och ett minimum af 5,5. Medeltalet är c^a 9 cm.» Om 26 **r** har antecknats: »en springa i stenen skär **r**'s bistaf.» Om 27 **u**: »är framkorr. ur **i**; ristaren synes först ha huggit **bripr**». Om runföljden 129–139 **pasataimunt**

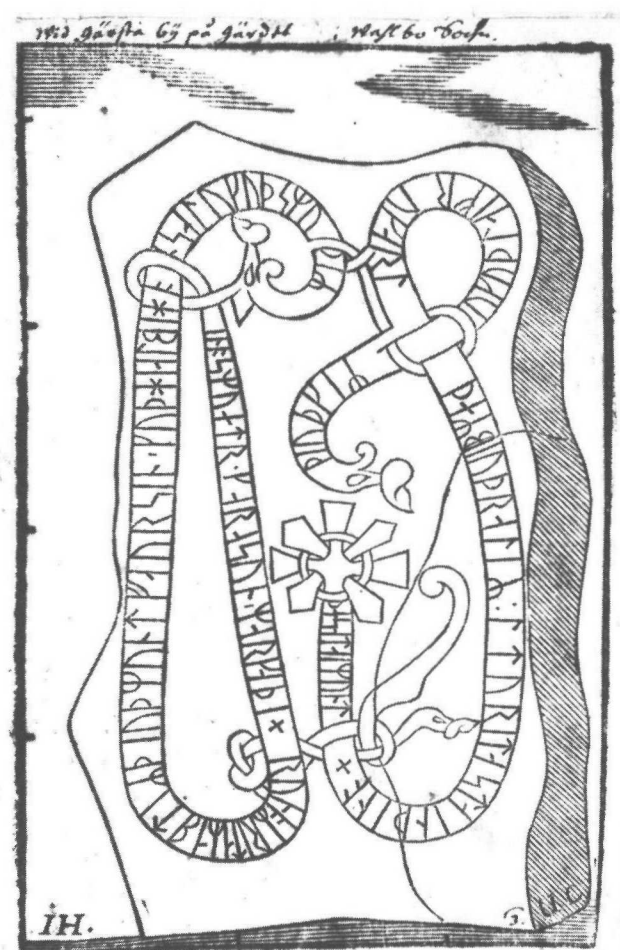

Fig. 50. Gs 11. Järvsta, Valbo sn. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 1099).

anmärks: »Runorna . . . äro alla fullkomligt säkra och lemna intet tvifvel om läsningen»; runan 134 **a** »har visserligen en vittring längs bistafven men denna är just vållad af bist's inhuggning».

I *Sveorum Rvnæ* (Fa5) lämnar Bureus en tolkning av inskriften: »ThiudGirus et GudLaifus et Carolus fratres omnes fecerunt scribi saxum hoc. Sed Osmundus Caronis filius designavit Runas in mem. TheudMundi patris sui. Deus juVet ejus animam et Dei mater.» Bureus har sålunda lämnat runföljden **pasataimunt** otolkad.

Det första tryckta (och fullständiga) tolkningsförsöket föreligger i Alrots dissertation *De Gestricia* (1720): »Tiupkirus & Uthlaiferus & Arlus Tharbiuþr Alir, curarunt erigi hunc lapidem Thiudmuntero patri suo. Deus adjuvet ipsius animam & Dei mater. Osmuntherus Karæ filius monumento runas incidit. Posuit Emundus.»⁹

⁹ I *Meddelanden av Gästriklands Kulturhistoriska Förening* år 1923 trycktes en av Wilh. Lindeberg gjord översättning av Alrots avhandling del 1. Lindeberg översätter där den sista satsen, *Posuit Emundus*, på följande sätt (a. a. s. 33): »Då satt Aimund som konung.» Översättningen är på denna punkt felaktig; Alrot kan ej ha inlagt den betydelsen i sitt *Posuit*, vilket redan framgår av vad han skriver om inskriften på Järvstastenen i samband med sin uppräknig av runmonumenten i Gästrikland: »ad pagum Jerfstad conspicitur, & nihil admodum præter nomina quædam continet.» Jfr ovan s. 92 f. I *Meddelanden* 1923 är en not insatt vid »Då satt Aimund som konung», som lyder: »Hj. Kempf i sin avhandling om 'Söderbysten' har en annan tolkning av sista meningen.»

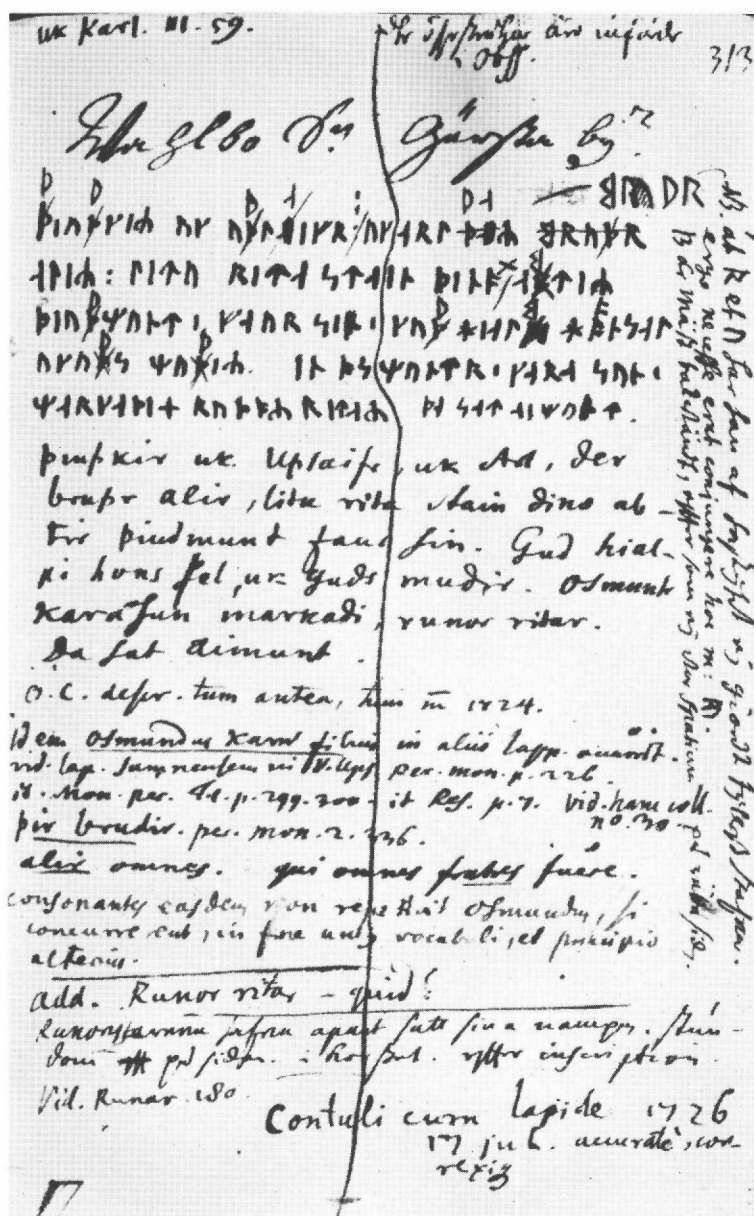

Fig. 51. Gs 11. Järvsta, Valbo sn.
Efter anteckning av Celsius i F m 60: 1.

En i ett par fall bättre tolkning publicerade Olof Celsius några år senare i *Acta literaria Sveciæ* 1726: »Diudkir & Udlaifr atque Arl (vel Karl) qui omnes fratres (fuerunt,) curarunt scribi lapidem hunc Diudmundo patri suo. Deus juvet ipsius animam, & Dei mater. At Osmundus Karæ filius, Runarum incisor, signavit. Posuit vero Aimundus.»

I sin »Undersökning om Wäre Nordiske Runstenars Ålder» lämnar N. R. Brocman en tolkning till svenska av inskriften: »Thydger och Udlef och Karl, de alle Bröder, låto rita denne Sten efter Thydmund sin Fader. Gud hjälpe hans Själ och Guds Moder. Men Osmund Kareson märkte Runritningarna. Sedan satte Emund (nämligen Stenen, sedan han war ritad).»

J. G. Liljegren återger i *Run-Urkunder* (1833) inskriften efter äldre uppteckningar: »þiupkir uk Kuplaifr uk Karl þair bruþr alir : litu rita stain þino × In Osmuntr. Kara sun. markapi × runor ritar abtir

302 N:o 1099 På Gården vid Gårsta.

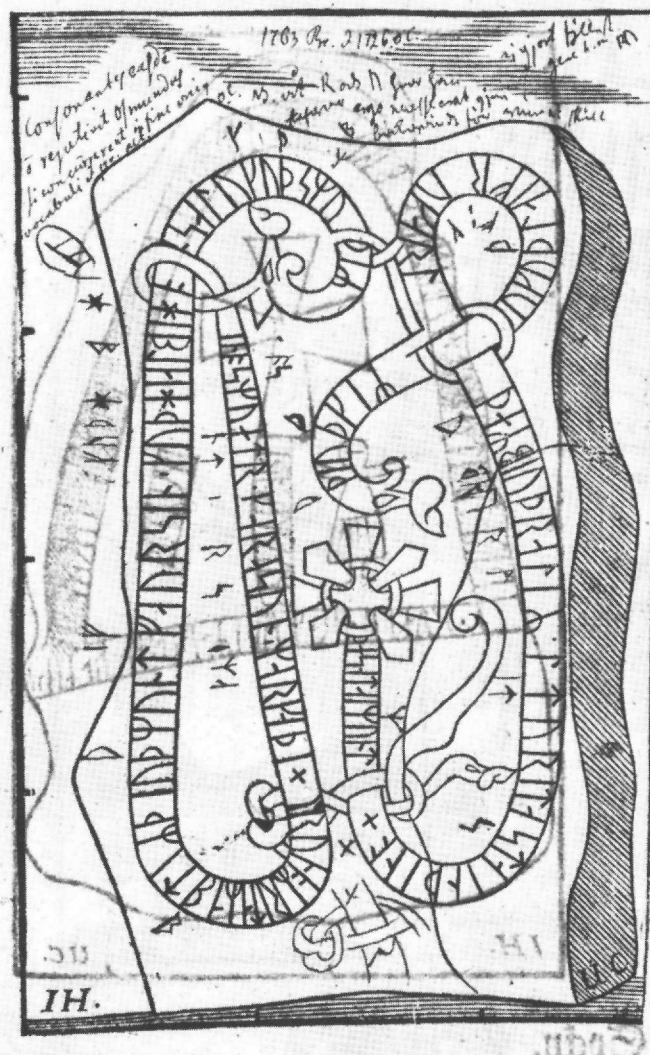

Fig. 52. Gs 11. Järvsta. Valbo sn. Efter O. Celsius i R 556 a.

þiupmunt faur sin. Kuþ hialbi hons salu uk Kuþs muþir. þasa at Aimunt.» Liljegren har som synes alltså genom kursiveringar markerat de fall, då en runa enligt hans mening skall läsas dubbelt. På detta sätt klargör han sin uppfattning om, hur inskriften skall läsas och tolkas. När det gäller de två namnen, **kuplaifr** och **karl**, och runföljden **honsalukups** är Liljegrens uppfattning otvivelaktigt riktig. 129–139 **pasataimunt** återges: þasa at Aimunt, vilket väl skall tolkas som »dessa (runor) till minne av Emund». Det är denna runföljd, som även i fortsättningen skulle komma att diskuteras mycket livligt.

I *Gestriklands runstenar II* (1867) behandlar C. F. Wiberg inskriften relativt utförligt. Om läsordningen konstaterar han: »Läsningen skall börja från högra ormslingans hufvud att fortgå till × och bindings-slingan, hvarefter texten kastar sig öfver på venster-slingan, hvilken den följer först nedåt och sedan upp till hufvudet. Återstoden af venster-slingan meddelar oss notisen om runristaren, medan på

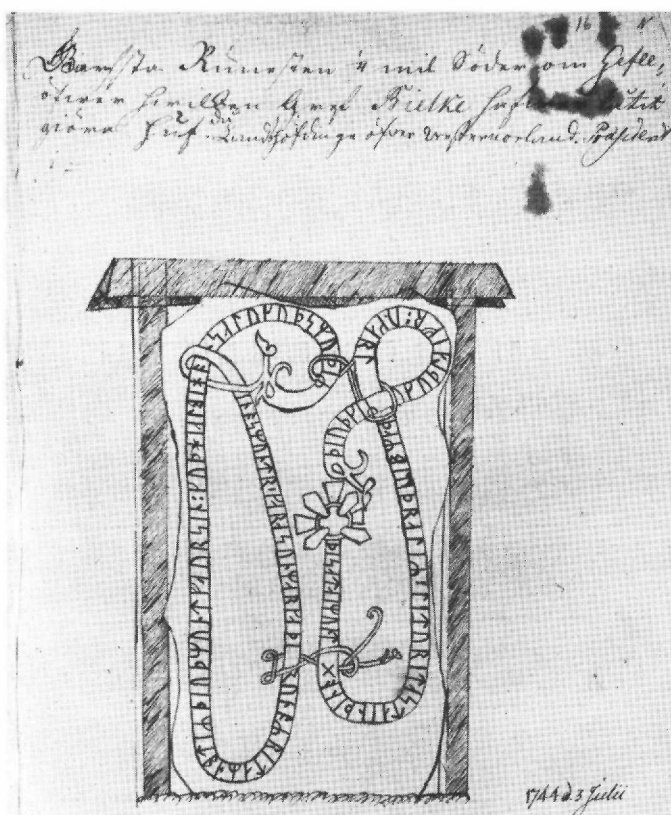

Fig. 53. Gs 11. Järvsta, Valbo sn. Efter teckning år 1744 av Fr. Fryxell.

det öfverblefna stycket af höger-slingan med något hopträngd runskrift står underrättelse om hvem som verkställde stenens uppresning, ifall vi rätt uppfattat meningen af denna lilla text.» Wiberg översätter runtexten till svenska och franska: »Thjuthker och Kutlaifr (= Gottlef) och Karl, de bröder alla, läto rita denna sten + Runor rita de efter Thiuthmund, fader sin. Gud och Guds Moder hjelpe hans själ. Och Osmund Kara (Kars?) son ritade. Den (stenen) satte Emund.»

Wiberg tolkar sålunda **litu rita stain pino** som »läto rita denna sten» (»firent graver cette pierre») i st. f. »lät uppresa denna sten»; vidare uppfattar han – delvis på grund av sin felaktiga läsordning – runföljden **runor ritar** som »runor rita de» (»Ils font graver les runes») i st. f. »rätta runor». Även tolkningen av **pasataimunt** (»den satte Emund»; »La pierre posa Emund») är uppenbarligen förfelad. Tolkningsfel av dessa slag återfinns f. ö. redan hos Brocman; se ovan s. 98.

Fredrik Sander lämnar i sitt arbete *Marmorlejonet från Piræus* (1896) följande översättning: »Piupker och Guplef och Karl alla dessa bröder läto rita denna sten, men Osmund, Kåres son, märkte ritningens runor efter Piopmund, sin färdkamrat. Gud hjälpe hans själ och Guds moder. Då satt Emund.»

Sander, som var av den uppfattningen, att runmästaren Åsmund hade ristat en av Pireuslejonets runslingor, kommenterar sin tolkning av Järvstastenen på följande sätt: »Osmund var således nu hemma och ritade minnesrunor efter Piopmund, sin färdkamrat, *faur*, hvilket ord man ingalunda kan förstå såsom *fa(p)ur*. Ordet *faur* är det fornsvenska *för* isl. *færr* adj., här substantiviskt använt, i stånd att fara, vid sina lemmars fulla bruk, stark, stridsduglig, stridbar. Piopmund var antagligen en fjärde broder till Piudker, Gudlef och Karl.» Om runföljden **pasataimunt** skriver Sander: »De sista orden *pa sat Aimunt* måste man öfversätta med: *då satt Emund*, och kan icke förstå dem annorlunda än *då var Emund konung*, då innehade Emund konungastolen! Man har läst orden såsom *pa sa at Aimunt*, detta åt Emund, eller

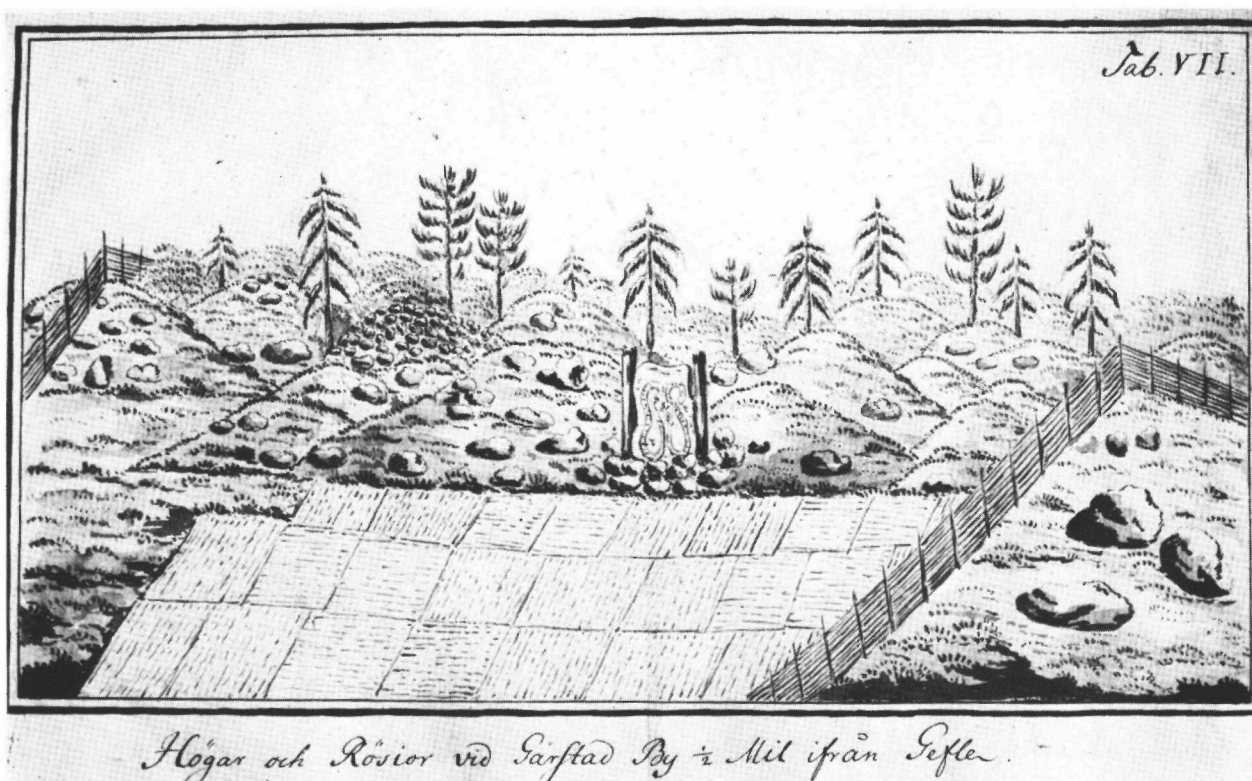

Fig. 54. Gs 11. Järvsta, Valbo sn. Efter akvarellerad teckning av O. Rehn år 1763.

den (stenen) satte Emund, hvilket är ännu orimligare!» Efter en utredning, som saknar intresse i detta sammanhang, fortsätter Sander: »För att nu återvända till Emund, som *satt*, med utelemnande af *stóll*, så var denne säkerligen ingen annan än Emund med benämningen Gammal, hvilken efterträdde sin yngre broder Anund Jakob. Enligt hvad man antager regerade han under få år efter 1051 eller 1052.»

Sanders tolkning av **pasataimunt** avvisades omedelbart av K. Hj. Kempff. I sitt år 1897 tryckta arbete *Söderby runsten vid Gefle* frågar han sig, om Järvstastenen avslutande sats »ej kan rätt tydas annorlunda än med det Sanderska *PASATAIMUNT*: då regerade Emund». Han hävdar, att denna runföljd »för visso fullt rätt» kan »tydas sålunda: *Pas* (eller *Pasa*) at *Aimunt*, d. ä. *PAS* (l. *PASA*) markapi at *Æimund*». Kempff uppfattar alltså **pas** som ett personnamn och innebörden i satsen skulle vara: *Pas* lät rista efter Emund. »Denna tydning är, såvidt jag kan se», fortsätter Kempff, »icke allenast fullt enligt med ordens lagar utan ock med det som vanligen sägs å våra runstenar, och särskilt å denna. Tre bröder läto resa sten efter sin fader Thiudmund. Vår Asmund gör åristningen eller 'markade'. På ett litet öfverloppsrum tillägger sedan en fjärde, man eller qvinna, med eller utan Asmunds hjälp: *PAS* eller *PASA* (markerade) efter Emund. Endast för namnet *PAS* eller *PASA* är icke något motsvar funnet, men det är långt ifrån att slikt alltid kan påvisas för våra fornnamn så i som utom runskrift. Sålunda utgör detta alls icke något hinder för att den tydning jag föreslagit skulle kunna godkännas. Men härmed faller ock hufvudstödet för Sanders tolkning, som ensamt är det att någon annan tolkning icke läte sig göra. För Sanders tolkning brister ock allt sakligt stöd från andra runstenar, enär å dem tiden aldrig utmärkes förr än i en mycket senare tid, mest på Gotland, och då efter kyrklig sed, ej efter hvem som varit styrande i landet. Knappast hade väl heller i k. Emunds tid ... ett så vårdslöst och så tvetydigt skriftsätt nytjats som här i *AIMUNT* för *aimuntr*, liksom ett: *då satt mig för då satt jag*.» Kempff återkommer till sin

kritik av Sanders tolkning av Järvstastenen, när han år 1897 publicerade det andra häftet av sin skrift om *Piræuslejonets runristningar* (s. 30f.).

Sander besvarade kritiken på följande sätt i *Runinskrifter ånyo granskade* (1898): »Hr Kempff söker först resonnera bort ordet *faur*, färdkamrat, fornsv. *för*, isl. *færr*, liksom vore det en sammandragen form af *faupur*, fader. Men Osmund, Kåres son, kunde väl icke i denna inskrift, sådan den är affattad och följdriktigt måste läsas, uttrycka sig så, 'att han märkte ritningens runor åt þiupmund, *sin fader*'. Han hade väl icke två fäder. Inskriften lemnar för öfrigt osagdt, om þiupmund var en fjärde broder till de tre nämnda eller deras fader. Om Osmund velat uttrycka, att þiupmund var de tre brödernas fader, hade han väl sagt *faður þeirra*, ej *faur sin*.» (Den egentliga orsaken till detta tolkningsfel är sålunda, att Sander utgår från en oriktig *läsordning*.) – I fortsättningen framhåller Sander: »Vidare vill hr Kempff hafva bort tolkningen *þa sat Aimunt*, då var Emund konung, enär namnet *Aimunt*, om det vore nominativform, skulle skrifvits *Aimuntr*. Detta är ett något naivt påstående. Den, som känner inskrifterna på de mer än 1,000 runstenar, som äro afbildade i Bautil, eller de ännu flere, som äro anförda af Liljegren, han vet, att i de namn, som slutas med *r* efter konsonant, detta *r* icke sällan utelemnas.» Sander vidhåller alltså sin tolkning och uppmanar läsaren, att »ånyo betrakta runstenen och dess inskrift: han skall då ej kunna undgå att anmärka den framstående plats, under det kristna korset, som satsen *då satt Emund* fått, och dessa runor i den utmärkt vackra ristningen förråda icke någon annans hand än de öfriga». Efter en lång utredning konstaterar Sander, att runristaren Åsmund Kåresson (»biskop Osmund») »stod hos konungen i tacksamhetsskuld och hade allt skäl att på Järvstastenens minnesmärke inrista orden: *Då satt Emund*, då var Emund konung! Hr Kempff skall icke kunna bortförklara denna sats eller dess konstruktion med det lilla skolmässiga exemplet *då satt mig*, i stället för *då satt jag*.»

Kempffs genmäle finner man i hans redan samma år tryckta uppsats *Söderby runsten vid Gefle II, Senare efterskrift II och III* (1898). Där har emellertid Kempff något ändrat sin tidigare tolkning av runföljden **pasataimunt**. Nu är han av den uppfattningen, att den omstridda runföljden är *versifierad*; han tror sig där finna två versrader:

<i>Þa Asa</i>	»Sedan (riste) Åsa
<i>at Æimund</i>	efter Emund.»

Otto von Friesen, som hade undersökt Järvstastenen i juni 1901, framlade några år senare sin tolkning av inskriften i *Upplands runstenar* (1907). Hans tolkning lyder: »Tjudger, Gudleif och Karl, alla dessa bröder läto resa denna sten till minne af sin fader Tjudmund. Gud och Guds moder hjälpe hans själ. Men Asmund Kareson ristade runorna rätt. Då (när stenen restes) var Emund konung (i Uppsala).»

Sin översättning kommenterar v. Friesen på följande sätt: »Å den märklige Järsta-stenen strax söder om Gäfle läsas i en särskild slinga några ord som tydligen icke ha något sammanhang med den öfriga inskriften: **pasataimunt**. Den framlidne fornvännen FREDRIK SANDER har tolkat dem: 'Då var Emund konung (**sat**).' Invändningar af formell och särskildt stilistisk art finnas mot hans uppfattning, men någon annan och bättre tolkning är icke gifven. Nominativmärket *-r* har Asmund äfven eljest någon gång utelämnat af brist på utrymme, och *sat* användes i fornnordiska källor särskildt om en konungs residerande; dock är verbet eljest försedt med närmare bestämningar, som visserligen här kunna vara utelämnade af samma skäl som *-r*: **þa sat aimuntr** < (**kunukr**) **at ubsalum** > d. ä. 'då residerade Emund som konung i Uppsala'. Den arabiske diplomaten och reseskildraren IBN FOSLAN, som ett par århundraden tidigare träffat uppsvenske män på köpfärd i Ryssland, meddelar oss att desse plägade på grafhögen resa en stång med den dödes och sin konungs namn inristade. Men är nu verkligen kung Emund nämnd å Järsta-stenen och lefde alltså Asmund runristaren också under denne konungs regering, så framställer sig ett nytt problem.» Detta problem gäller runristaren Åsmund Kåressons förhållande till »Emunds hofbiskop Osmundus». Friesen framhåller, att Sander »har velat identifiera Asmund Kareson med denne Osmundus hvilken vid hög ålder afled i ett engelskt kloster år 1070» och tillägger: »Att Asmund ägt en för hans tid och omgifning ovanlig bildning, synes framgå af hans ristningar, och hans kristna nit synes

tala för att han var en klerk. Det är därför icke omöjligt att han är identisk med Osmundus som efter vidsträckta resor skall ha blifvit ordinerad i Polen. Bevisadt torde det väl aldrig blifva.» I den andra upplagan av *Upplands runstenar*, som utkom 1913, upprepas översättningen ordagrant; i frågan om identiteten mellan runristaren och biskop Osmundus ställer sig emellertid Friesen nu mer positiv till den sanderska hypotesen vilket t. ex. framgår av att »icke omöjligt» har ändrats till »mer än möjligt» och av att satsen »Bevisadt torde det aldrig blifva» har strukits. – I *Runorna i Sverige* (1907) nämner v. Friesen också Järvstasten bland exemplen på runstenar, som lämnar historiska uppgifter: »Kung Emund gamle c:a 1050 torde vara omnämnd å Järsta-stenen i Gästrikland.» Samma försiktiga formulering återfinnes i senare upplagor av arbetet, alltså även i den utvidgade upplagan år 1928. I sin utförliga artikel »Asmund Kareson» (i: *Svenskt biografiskt lexikon* intager v. Friesen en bestämdare ståndpunkt i denna fråga. Han konstaterar där (s. 376), att en av Åsmunds »yngsta ristningar, Järvstasten vid Gävle, nämner kung Emund (cirka 1050–59)». Se också a. a. s. 379. Om hans uttalande i *Runorna* (1933) se nedan.

Erik Brate är av annan uppfattning än von Friesen både när det gäller hypotesen, att runristaren Åsmund skulle vara identisk med biskopen Osmundus och i fråga om tolkningen av runföljden **pasataimunt**. Mot identifikationen anför han helt kort: »Då en så anlitad runristares verksamhet synes föga förenlig med biskops och namnet Asmund ej är ovanligt vare sig i Sverige eller England, förefaller identifikationen av runristaren och biskopen Asmund minst sagd vågad.» Om den svårtolkade runföljden skriver Brate: »O. v. Friesen upptager F. Sanders tolkning av sista satsen: 'Då var Edmund konung (sat)', anför visserligen själv däremot, att verbet brukar vara försett med närmare bestämningar (isl. *sitja* å l. í med ortnamn) men tänker sig dessa för korthetens skull utelämnade och åberopar Ibn Fadlans uppgift, att svearna på 900-talet brukade på gravhögen resa en stång med den dödes och sin konungs namn inristade. Uppgift om regerande konung finnes emellertid aldrig annars i runinskrifter» . . . Brate översätter inskriftens avslutning på följande sätt: »Och Asmund, Kareson, ristade rätta runor; dessa efter Emund.» Han framhåller, att den av honom »givna översättningen ger god mening»; **pasataimunt** »utgör ett efteråt gjort tillägg, i vilket **pasat** är förkortning för **pasar at**». Tydligt menar Brate, att hans **pasar** skall vara pl. f. av pron. *sasi*, alltså *þessar*. På liknande sätt torde redan Liljegren ha uppfattat runföljden; se ovan s. 99.

Brates invändningar ledde naturligtvis ej till att v. Friesen ändrade uppfattning. I *Runorna* (1933) återger han (på isländska) den avslutande satsen på följande sätt: *Þá sat Eymundr (konungr at Uppsölum)*. »Då var Emund kung (i Uppsala).» Friesen tillfogar, att dessa ord »äro inflickade på nedre korsarmen, som eljest på ett störande sätt skulle ha stått tom på den omsorgsfullt över stenens yta fördelade ristningen. En annan rimlig tolkning av meningen har trots flera försök icke givits.»

Senast behandlas Järvstastens inskrift i ett arbete av Cl. W. Thompson, *Studies in Upplandic Runography* (1975). Författaren börjar med konstaterandet: »The only difficulty in this inscription, which is otherwise easily interpreted, concerns the runes in the text band directly under the cross: **pasataimunt**.» Han framhåller, att bristen på exempel i runinskrifterna »makes it difficult to believe that Asmund would date his stone with the statement: 'At that time Emund was king'. As far as we know, the idea of dating a memorial for the benefit of posterity was totally foreign to the eleventhcentury Swede, and one might well ask why a carver would choose the past tense of the verb *sitja* ('was king, sat on the throne') if, as von Friesen and Sander thought, Emund was still ruling when the stone was raised. One is also reluctant to grant von Friesen his point that Asmund could have omitted, for lack of space ('af brist på utrymme'), the nominative ending of *Æimundr* and such an expression as (*Konungr*) *at Uppsalum*. One is, however, equally uncomfortable with Brate's interpretation, which yields a verbless sentence.»

För att undvika dessa formella svårigheter föreslår Thompson tolkningen *Þa(t)'s at Æimund* och framhåller som sin uppfattning: »The reading of **pasataimunt** as *Þat es at Æimund* offers a number of advantages. In keeping with the criterion of simplicity, it is more reasonable to suppose that **aimunt** is an accusative form than to assume that something has been omitted. More important are the precedents,

both orthographic and formulaic, for this interpretation.» Thompson räknar alltså med att en **t**-runa har utelämnats mellan runföljdens andra och tredje runa: **pas** i st. f. **pats** = *pat es* 'det är'. Till detta finner han en fullständig parallell – »an exact parallel» – i inskriften på Yttergårde stenen (U 344). Denna runsten, som av allt att döma också har ristats av Åsmund, har en inskrift i vilken bisatsen **pis tusti kalt** ingår. Satsen skall givetvis tolkas *pe(t)s Tosti galt* »det som Toste gäldade». Skillnaden i vokalljudets beteckning (**pas** på Gs 11 mot **pis** på U 344) beror enligt Thompson antingen på runortografisk variation eller troligare på skiftande uttal av detta pronomen.

Icke heller formuleringen *pat es at Æimunt* »This is in memory of Æimunt» skall vara utan paralleller på runstenarna. Satsen är »an additional commemoration, a message that was not incorporated into the main memorial formula.»

Det måste emellertid understrykas, att de av Thompson anförda exemplen endast ur rent *formell* synpunkt kan betecknas som paralleller till Järvstastenenens runföljd **pasataimunt**. Ur *innehållssynpunkt* däremot saknas motstycken. Thompson skriver (a. a. s. 86): »Nor is the formulation *pat es at Æimunt* without precedent. The memorial formula on U 958 begins: *Æftir Signiuta es þetta*. U 188, which belongs to a memorial consisting of several stones, reads simply: *Sasi es ok at Iargæir* 'This [stone] is also in memory of Iargæir.' ... Indeed, one can even cite the Karlevi-stone, with the formula: *Stæin sasi es satr æftir Sibba*.»

Dessa satser kan ju, lösbrutna ur sina sammanhang, förefalla som paralleller till Järvstastenenens omdiskuterade sats. Men den viktiga skillnaden är, att ingen av de anförda satserna strider mot innehållet i övrigt i de inskrifter, där de ingår. Satsernas innebörd är i dessa fall fullt klar.¹⁰

Helt annorlunda är förhållandet med »tillägget» på Järvstastenen, om det tolkas »This is in memory of Æimund», som Thompson och före honom några andra forskare anser riktigt.

Denna tolkning innebär, att den tillagda satsen skulle lämna den överraskande upplysningen, att det ståtliga minnesmärket är rest efter en helt annan man än den som huvudinskriften själv uppger. Eftersom tillägget utan tvivel är ristat av Åsmund, har man anledning att fråga sig, om denne skicklige och omsorgsfulle ristare verkligen skulle ha kunnat göra sig skyldig till en »additional commemoration» av ett sådant, för varje läsare förvirrande slag. Tillägget på Järvstastenen saknar paralleller, när det gäller ett tillägg av den art som Kempffs, Brates och Thompsons tolkning innebär.

Vem är då denne Emund, om han ej är Emund gamle? Thompson anser det vara ett rimligt antagande – »a reasonable assumption» – att han är broder till de i inskriften nämnda tre männen, som lät resa stenen till minne av sin fader Tjudmund: »Exactly who Æimund was is difficult to say; a reasonable assumption is that he was a deceased brother of Þiuðgæir, Guðlæif, and Karl, and therefore the son of Þiuðmund, from whose name *Æimundr* derives its second element (as *Þiuðgæirr* its first), according to the Germanic name-giving principle of variation.»

Mot Fredrik Sanders och Otto v. Friesens uppfattning, att namnet *Æimund(r)* på Järvstastenen åsyftar sveakonungen Emund gamle, kan nära till hands liggande och vägande invändningar göras. Men, för att citera v. Friesen (1907), »någon annan och bättre tolkning är icke gifven». Deras översättning av det egendomliga tillägget är åtminstone möjlig; den stöter i alla händelser ej på helt oöverstigliga svårigheter ur innehållssynpunkt. Det kan sålunda enligt min uppfattning icke uteslutas, att Sander och v. Friesen har träffat det rätta – trots allt.

Bortsett från den dunkla runföljden **pasataimunt** är inskriften fullt klar. De där förekommande personnamnen erbjuder t. ex. inga tolkningssvårigheter.

Endast en av de personer, som nämns på stenen, bär ett namn, som eljest icke är belagt i svenska

¹⁰ På t. ex. U 188 Gillberga står visserligen endast »Denna är också efter Jarger», men denna korta text bildar ju direkt fortsättning till inskriften på en annan Gillbergsten: »Trane och Åsbjörn de låto resa denna sten efter Jarger, sin gode fader.» Läsaren får alltså tillfredsställande besked om vilka som reste stenarna och om deras släktförhållande till den döde Jarger.

runinskrifter. Det gäller det namn som inleder inskriften: **þiupkīr**. Att detta återger ett *Þiuðgæirr* är uppenbart; namnet är ju sammansatt av två väl kända led och det är säkert styrkt från västnordiskt område (isl. *Þjóðgæirr*).¹¹ I fornsvenska och danska källor är namnet ingenstades säkert styrkt. Förleden ingår i den döde faderns namn *Þiuðmundr*; man får alltså här ett exempel på namngivningsseden variation. Eftersom *Þiuðgæirr* nämns först av de tre bröder, som lät resa minnesmärket efter sin fader, kan man utgå ifrån att han var den äldste av sönerna.

Faderns namn har av runinskrifterna att döma också varit ovanligt. *Þiuðmundr* är nämligen hittills endast belagt ytterligare tre gånger i det stora svenska inskriftsmaterialet: Sö 111, U 1010 och (sannolikt) G 183. Namnet förekommer inom Teoderik den stores familj, *Þiudamunds* (500-talet), men har ej påträffats på danskt och västnordiskt område. I svenska medeltidskällor förekommer några personnamn med förleden *Þiud-*, men något *Þiudmund* är icke belagt.

I runföljderna **ukuplaifr** och **ukarl**, som innehåller de två andra brödernas namn, skall givetvis **k**-runorna läsas dubbelt: *ok Guðlæifr*, *ok Karl*.¹² Mansnamnet *Guðlæifr* förekommer i sex andra av våra runinskrifter: Sö 172, 218, 340, Vs 1, U 595 och på den ena av runstenarna vid Högs kyrka i Hälsingland. Därtill kommer emellertid beläggen på mansnamnet *Gullæifr*, som åtminstone från början är samma namn: U 318, 496, 625, 643, 678, 1085, Sö 33, 66. Också kortnamnet *Gulli* skulle kunna nämnas i detta sammanhang. Under medeltiden är Gudlev väl styrkt i Sverige och det förekommer på Åland och i Nyland. Däremot tycks namnet helt saknas i Danmark; på Island är det sällsynt, i Norge ganska vanligt.

Karl var tydligen ett mycket spritt namn i Sverige under forntiden. Det finns i följande inskrifter: U 36, 306, 311, 317, 321, 384, 689, 885, 901, 904, 906, 934, 985, 1060, 1080, 1115; Sö 205, 274, 286, 298; Ög 44, 234, 235, 237; Vg 42, 112; Sm 61, 71; Öl Hässelby, Köpings sn; Gs 11. (På samma sätt som på Järvstasten har Åsmund i ett par andra av sina ristningar sammankopplat namnet *Karl* med den föregående konjunktionen: **ukarl** U 904, 906 och 885.)

Vad slutligen *Æimundr* beträffar har det, i motsats till *Karl* och *Guðlæifr*, varit ett sällsynt namn. Det är hittills endast påträffat tre gånger i våra runinskrifter, nämligen på Öl 10 (**eimunnr**), på Sö 279 (**aimunt[ar]**, gen.) och Sö 329 (**[ai]muntr**), möjligen också på Sö 278. Under medeltiden är namnet *Ømund* ej ovanligt i Sverige; i fornnorskan och i isländskan är *Eymundr* ett rätt sällsynt namn.

Den man, Tjudmund, till vilkens minne den ståtliga runstenen rests, har tilldragit sig ett visst intresse; han nämns ett par gånger i den lärda litteraturen. Alrot räknar honom till en av Gästriklands härskare. I *De Gestricia II* (1722), kap. 1, där han behandlar styrelsesättet i Gästrikland, uppräknas landskapets fylkeskonungar. Alrot framhåller i kapitlets avslutning, att i deras tal också Thiutmuntherus på Jerstadsstenen bör inräknas, eftersom detta stenmonument bär Thorsmärket, konungens känne-
märke.¹³ Därav framgår också, menar Alrot, att byn Jerstad ursprungligen haft namnet Jarlstad, dvs. hövdingasäte: »Horum in numerum THIUTMUNTHERUS, cujus memoriam lapis Jerstadiensis servat, referendus videtur, quum monumentum lapideum ægidem seu crucis signum. Thorsmarke ostentat, quod regium fuisse insigne Peringsk. affirmat. unde etiam pagum Jerstad, quasi Jarlstad i. e. sedem principis nuncupatum existimamus.»

Olof Dalin bygger tydligen på Alrot, när han i sin *Svea Rikes Historia I* (1747) skriver: »Hälsingske Fylkis-Konungar, som öfver Jätts-rike [=Gästrikland] regerat, hafva varit en Eric på 400-talet, en Framar på Hunawall ..., en Bovar Framars

¹¹ I Norge och på Island finns flera andra namn med förleden *Þjóð*: *Þjóðarr*, *Þjóðbjorg*, *Þjóðbjorn*, *Þjóðhildr*, *Þjóðólfr*. – Wiberg lämnar följande, i stort sett riktiga förklaring av namnet *Þiuðgæirr*: »Thjuthker kommer af Thjuth, Thjod, folk och kair, isl. geir, med betydelsen spjut således 'folkets spjut'; förra delen af ordet får i frankiska namn formen Theod, den sednare förekommer i många tyska namn under formen Ger, såsom i Gerhard». Se *Gästriklands runstenar II*, s. 6, not 1. I samma not och i noterna 2–4 förklarar han också inskriftens övriga personnamn.

¹² Detta insåg redan Johannes Bureus, vilket framgår av att han tolkar de två runföljderna som »et GudLaifus» och »et Carolus» (se ovan s. 97). Alrot (1720) översätter dem däremot »& Uthlaiferus & Arlus». Celsius (1726): »& Udlaifr atque Arl (vel Karl)»; Brocman (1762): »Udlef och Karl».

¹³ Alrot förmodar alltså, att Järvstastestens vackra ringkors skall föreställa Tors hammare; därav skulle bl. a. framgå, att runstenen var rest i heden tid. Han hänvisar till Johannes Peringskiöld, som i sitt ett par år tidigare tryckta arbete *Monumenta Ullerakerensia* (1719) hävdade, att »våre Hedniske förfäder här i landet, teknat sina Epitaphier och Skiöldar med Guden **Thors merke**». (Se a. a. s. 42 f.; jfr ovan s. 70, not 2 och 3.)

Son, en *Thorni Bovars* Son på Rafnistad, en *Thiutmunther* på *Jarlestad* [= Järvsta] och förmodeligen flere af samma Släkt.» Se a. a. s. 422 f.

Åsmund Kåresson använder här, när han signerar sitt vackra verk, uttrycket *markaði runar rettar*. Samma objekt förekommer i tre andra ristningar, signerade av honom: Gs 12 **runor ritar hu-msr**, U 346 **osmunr mar 'kapi run-r ritar**, U 847 **osmuntr 'hiu runaritar**. Om detta och liknande uttryck se nedan Gs 12, s. 127 f.

Det kan i detta sammanhang anmärkas, att alla kända runstenar i Valbo socken är signerade av Åsmund. Om den på Gs 12 av honom använda kryptiska signaturen se nedan s. 128.

En vid första ögonkastet överraskande stavning förekommer i inskriften. Åsmund ristar nämligen det i runinskrifter så vanliga ordet **fapur** (ack.) utan **p**, alltså **faur**. Det är denna stavning, som förleder Fr. Sander till den felaktiga tolkningen »färdkamrat». Stavningen **faur** i st. f. **fapur** föreligger emellertid också i en annan runinskrift, även den signerad av Åsmund Kåresson (U 884). Dessutom finner man på den ursprungligen i grannskapet resta Söderbysten (Gs 13) en jämförbar stavning av det likaså ytterst vanliga ordet **brupur** (ack.), som Åsmund där två gånger ristat **brur**. Även på den av Åsmund signerade U 932 finner man stavningen **brur** för **brupur**. Detta visar, att **faur** och **brur** ej bör betecknas som felristningar i vanlig mening.¹⁴

Ur ornamental synpunkt är Järvstastenen, liksom de andra runstenarna i Valbo socken, ett ståtligt monument. De två kraftfulla drakarna är med suverän beräkning placerade på stenens rektangulära yta. De sammanhålls nedtill av en mindre, livligt slingrande drake; upptill kopplas de ihop av ett band, som utgår från den högra drakens rygg.

Anmärkningsvärt är, att ingen av de två rundjuren har avslutats med ett stjärtparti. Den högra drakroppen löper ut i det vackra ringkorset, som trots att det är något lågt placerat dominerar ristningsytan; det vänstra rundjuret »avslutas» på ett originellt sätt med huvudets långt utdragna nackslinga (se Pl. 6).

Tidpunkten för tillkomsten av Järvstainskriften har vid flera tillfällen dryftats, och meningarna har i denna fråga gått vitt isär. Till en början ansågs den ha tillkommit under hednatiden, närmare bestämt under Ingjald illrådes dagar (700-talet). Inskriften förlades av C. F. Wiberg till 1200-talets mitt och av senare forskare till Emund gamles regeringstid (1050-talet).

Wiberg grundar sin mycket sena datering av Gs 11 på sin uppfattning om tidpunkten för de händelser, som nämns på »Gefle-stenen», dvs. på Gs 13 Söderby (se nedan s. 149). I *Gestriklands runstenar II* (1867) skriver han: »På Gefle-stenen underrättades vi, att Sven och Osmund verkställt teckningen och runristningen; här på Jersta-stenen träffa vi åter runristaren Osmund med tillnamnet Kara-son. Att det är samma person, som på båda ställen omnämnes, sätta vi så mycket mer utom allt tvifvel, som stil, ornamentik och smak på de båda monumenterna röja allt för innerlig släktskap för att icke förskrifva sig ifrån samma person. Äro våra antaganden rörande Gefle-stenens ålder riktiga, såsom vi förmoda; så kunna vi således också till midten af 1200-talet förlägga Jersta-stenens tillkomst. Vi anse denna tidsbestämning vara af stor vikt.»

Att Wibergs datering av Gs 11 och Gs 13 är omkring två århundraden för sen, är alla forskare överens om. Men när det gäller att bestämma i vilket av tiohundralets decennier som ristningen har tillkommit

¹⁴ **faur** på U 884 räknar Wessén till inskriftens »uppenbara fel» (*Upplands runinskrifter* 3, s. 585); om **brur** på U 932 anmärker han: »kan vara en haplografi för **brupur** (a. a. fjärde delen, s. 30). Thompson framhåller i *Studies in Upplandic Runography*, s. 101: »Misspellings are not uncommon in Asmund's works. Omission of a rune or runes can be noted in ... **faur** *faður* L 1053 [= Gs 11]. På ett annat ställe (a. a. s. 114): »Other orthographic characteristics are the misspellings ..., especially the omission of a medial **p**-rune, as in **mir** *meðr* 'with' (showing subsequent palatalization of /r/ on L 1049 [= Gs 13], **faur** *faður* U 884, and **brur** *broður* L 1049 [= Gs 13] (twice)».

har ingen enighet nåtts. Detta är i och för sig ej förvånande, eftersom en så noggrann datering av runinskrifterna i regel helt enkelt icke ännu är möjlig.

En kritisk översikt av de olika metoderna att datera runristningar lämnas av Thompson i kapitlet »Chronological Questions» (a. a. s. 152 f.); han konstaterar där: »Dating the Upplandic inscriptions constitutes one of the most difficult runological problems, for, although the general outlines are clear, the evidence provided in the inscriptions is so slight that a fine chronology involves great risks. None of the rules that have traditionally been employed is without exception, and most of them are based on assumptions that are tenuous indeed.»

Thompson sammanställer följande fem runstenar i en särskild grupp av Åsmunds ristningar: U 1145, U 1149, Gs 11, Gs 12 och Gs 13. Sammanställningen torde vara befogad, åtminstone vad de fyra senare ristningarna beträffar. Dessa fyra runstenar gör intryck av att vara ristade ungefär samtidigt. v. Friesen vill förlägga dessa ristningar till »ett senare skede» av Åsmunds verksamhet, alltså till 1050-talet. För min del skulle jag förmoda, att de har tillkommit omkring (eller något före) mitten av tiohundratalet. Längre kan man, såvitt jag förstår, för närvarande ej komma. Dateringen av de svenska runinskrifterna kommer att i ett större sammanhang behandlas i den under förberedelse varande inledningen till *Upplands runinskrifter*.

12. Lund, Valbo sn. Nu vid Valbo kyrka

Pl. 7.

Litteratur: B 1100, L 1050 och 1051.¹ J. Bureus, Fa 5 s. 231 nr 537, Fa 1 s. 113; Ransakningarna 1684 (tryckt i Ransakningar efter antikviteter, 1960, s. 189); U. Christofersson, Gästerikelandz Antiquiteter (F 17 b) nr 4; J. Peringskiöld, Monumenta 5 (Fh 5), Ättartal För Swea och Götha Konunga Hus (1725), s. 37 f.; J. Fr. Peringskiöld, Fragmentum runico-papisticum (1721), s. 2 f.; E. Alrot, De Gestricia, pars prior (diss. O. Celsius, 1720) kap. III, § VII, s. 37; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 2, s. 22, 41, 190, Monumenta quaedam Sveo-Gothica suis temporibus reddita (i: Acta Literaria Sveciae 1726, s. 215), Anteckning i Bautil (R 556 a, UUB); O. J. Broman, Glysisvallur I (utg. av K. A. Hægermark och A. Grape, 1911–1949), s. 4, 46; J. Palmborg, Ättar-tal för Helsinga-Höfdingen Ibiurn, hwars Rune-sten står i Lunds giärde i Gästrikland och Walbo Sökn (i: Peringskiölds Monumenta 5); S. Bælter, De Helsingia I (diss. E. Frondin, 1735) § VIII, s. 18 f.; O. Dalin, Svea rikes historia 2 (1750), s. 41 f.; J. C. Böckman, De origine urbium antiquarum Sviogothiae (diss. S. Lagerbring, 1751), s. 21 f.; N. R. Brocman, Sagan om Ingvar Widtfarne (1762), s. 209 f.; F. A. von Rehausen, Charta öfver Åkerdelningen uti Lund By, Walbo Sökn uprättad i Maii månad År 1763 (LMV, Forskningsarkiv V 54–33: 2, Gävle); A. Hülphers, Samlingar til en Beskrifning öfver Norrland och Gefleborgs län, Afd. I (1793), s. 99 not f; E. Tuneld, Geographie (6. uppl., 1798) s. 23; N. J. Ekdahl, Berättelse till Vitterhetsakademien om de Wettenskapliga Forskningsresor, som blifvit företagne åren 1827–1830 i Norrland, uppsatt och afgifven 1833 (ATA, Norrländska saml. II H); P. H. Widmark, Beskrifning öfver Provinsen Helsingland (1860), s. 48; L. E. Åhrman, Beskrifning öfver Provinsen Gestrikland (1861), s. 98 f.; C. F. Wiberg, Berättelse öfver Antiquariska Forskningar i Gestrikland år 1864, s. 5 f. (ATA; tryckt i utdrag i Meddelanden af Gestriklands Fornminnesförening 1889, s. 4), Brev till B. E. Hildebrand den 7.7 1864 (ATA), Berättelse ... 1865, s. 28 (ATA), Gestriklands runstenar I (1865), s. 3 f., II (1867), s. 7; J. Nordlander, Berättelse för en resa i Gestrikland 1882 (ATA); G. Stephens, ONRM 3 (1884), s. 321 f.; K. Hj. Kempff, Bild- och runstenen i Ockelbo (1887), s. 1, x1 f.; E. Brate och S. Bugge, Runverser (ATS X: 1), s. 34, 65 f., 133 f., 257, 260, 297; E. Ihrfors, Gestricia sacra (ATA), s. 161; Protokoll fördd vid Gestriklands Fornminnesförenings årsmöte den 11.12 1895 och 17.3 1899; C. A. T. Björkman och O. Fyhrvall, Skrivelse till Vitterhetsakademien sept. 1896 (ATA); O. von Friesen, Anteckningsbok »Runol. I» (UUB), s. 87–89, Runstenar i Uppland och Gästrikland undersökta åren 1899, 1900 och 1901 (I 16; ATA); Gefle Posten den 15.10 1920; N. Johansson, Utdrag ur källor och litteratur rörande Valbo socken (1920), s. 18; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 29 f.; E. Moltke, Bidrag til Tolkning af Gørlev-stenen (i: *APhS IV*, 1929, s. 178 f.); E. Bellander, Inventering

¹ På grund av att i *Bautil* återges ett osignerat träsnitt av Lundstenen, där ett stycke av stenens nedre del har avbildats separat, har Liljegren föreställt sig, att detta stycke skulle utgöra ett fragment av en annan runsten från Lund. Han uppför därför i *Run-Urkunder* (1833) två runstenar på »Lunds giärde». Liljegrens missuppfattning påpekades redan av C. F. Wiberg, som i *Gestriklands runstenar I* (1865) anmärker: »Denna i Lunds by, Walbo s:n, befintliga runsten bär i det nyssnämnda gamla rune-verket Bautil nummern 1100, men Liljegren har i sina Runeurkunder åt hvardera af de två stycken, hvari monumentet nu är sönderbrutet, gifvit egen nummer, 1050 och 1051, hvilken nummerföljd också iakttages af Svenskt Diplomatarium.»